

**ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
"ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ"
МІНІСТЕРСТВА ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ**

С. О. Терно

ТЕОРІЯ ТА МЕТОДИКА НАВЧАННЯ ІСТОРІЇ

ПРАКТИКУМ

**ДЛЯ ЗДОБУВАЧІВ СТУПЕНЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ БАКАЛАВРА
СПЕЦІАЛЬНОСТІ "ІСТОРІЯ ТА АРХЕОЛОГІЯ"**

Затверджено
вченою радою ЗНУ
Протокол № 10 від 26.04.2016 р.

Запоріжжя
2016

УДК: 378.14:94(075.8)

ББК: Ч486.31я73

Т 353

Т 353 **Терно С. О.** Теорія та методика навчання історії : Практикум для здобувачів ступеня вищої освіти бакалавра спеціальності "Історія та археологія" / С. О. Терно. – Запоріжжя: ЗНУ, 2016. – 36 с.

У запропонованому навчальному виданні міститься інформація щодо виконання різних видів аудиторної та самостійної роботи: рекомендації з підготовки до семінарських та практичних занять, порядок роботи на семінарських та практичних заняттях, плани семінарських та практичних занять, практичні та теоретичні завдання для самостійної роботи та самоконтролю.

Рецензенти:

А. А. Булда, доктор педагогічних наук, професор;

В. І. Мільчев, доктор історичних наук, професор;

Ф. Г. Турченко, доктор історичних наук, професор.

Відповідальний за випуск: Лях С. Р., завідувач кафедри історії України ЗНУ

З м і є т

Вступ.....	4
Розділ 1. Організація роботи на семінарських та практичних заняттях.....	5
Розділ 2. Підготовка до семінарських та практичних занять.....	6
Розділ 3. Плани семінарських та практичних занять.....	20
Тема 1. Історія в школі.....	20
Тема 2. Мотивація та складові ефективного навчання історії.....	21
Тема 3. Розвиток особистості учня в історичній освіті.....	21
Тема 4. Філософія історичної освіти.....	22
Тема 5. Методичні дослідження.....	23
Тема 6. Історія методичної науки в Україні та Європі.....	24
Тема 7. Зміст історичної освіти, методи навчання, методичні прийоми.....	24
Тема 8. Види і форми навчання історії.....	25
Тема 9. Формування історичних понять.....	26
Тема 10. Формування історичних умінь та компетентності.....	26
Тема 11. Розвиток історичного мислення, критичного мислення та прищеплення цінностей.....	27
Тема 12. Діагностика навчання.....	28
Розділ 4. Екзаменаційні питання.....	28
Тестові завдання.....	28
Творчі запитання.....	33

ВСТУП

Курс "Теорія та методика навчання історії" покликаний забезпечити засвоєння основ методичної науки та підготувати майбутніх вчителів історії до викладацької діяльності. Провідною метою курсу є завершення професійної освіти вчителя історії, тобто набуття студентами педагогічної компетентності в галузі викладання історії, а саме: засвоєння педагогічних методів і засобів, знань і навичок, цінностей та настанов, необхідних майбутньому викладачеві для ефективної історичної освіти, національного виховання та всебічного розвитку школярів.

Методична освіта складається із двох компонентів: теоретичного та практичного. Лекційні, семінарські заняття, спецкурси та консультації складають теоретичний компонент. Практичні, лабораторні заняття та педагогічна практика відповідно утворюють практичний компонент методичної освіти. Одночасно методична освіта виступає елементом системи професійно-педагогічної освіти. Вивчення курсу покликане завершити професійно-педагогічну освіту вчителя історії та спирається на спеціальну, педагогічну та психологічну освіту (див. схему 1).

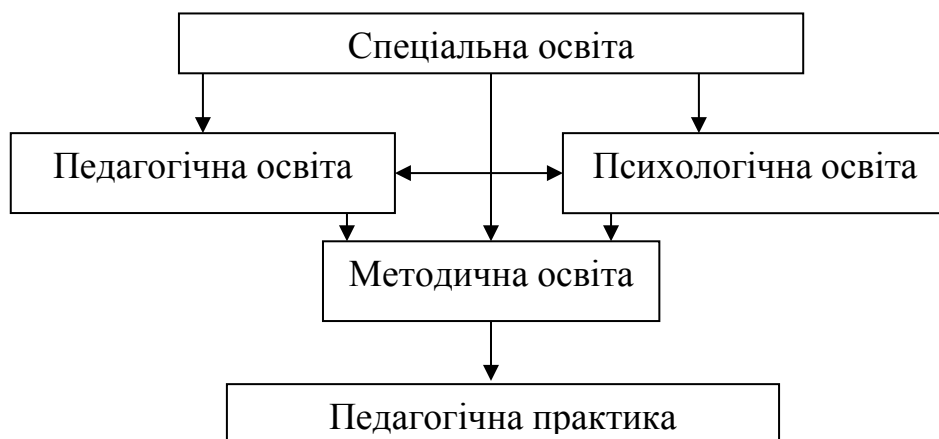

Схема 1. Освіта вчителя історії

Вивчення курсу "Теорія та методика навчання історії" передбачає лекційні, семінарські та практичні заняття, а також самостійну роботу студентів із науково-методичною літературою. До основної літератури з курсу слід віднести:

1. Курилів В. Методика викладання історії: Навч. посібник / В. Курилів. – Львів, Торонто: Світ, 2003. – 248 с.
2. Левітас Ф. Л., Салата О. О. Методика викладання історії : Посібник учителя / Ф. Л. Левітас, О. О. Салата . – Харків : Основа, 2006 . – 94 с.
3. Мельник Л. Г. Методика викладання історії в середній школі / Л. Г. Мельник – К. : Вища школа, 1974. – 222 с.
4. Мисан В. О. Сучасний урок історії: навчально-методичний посібник / Віктор Мисан. – К. : Шк. Світ, 2010. – 120 с.

5. Терно С. О. Критичне мислення – сучасний вимір суспільствознавчої освіти / С. О. Терно. – Запоріжжя: Просвіта, 2009. – 268 с.

Додатковий матеріал можна відшукати на Інтернет-ресурсах:

<http://sites.znu.edu.ua/interactiv.edu.lab/125.ukr.html> – наукові публікації лабораторії модерної історії України та інноваційних освітніх технологій ЗНУ;

www.academia.edu – платформа для науковців задля поширення власних розвідок;

<http://studopedia.org> – сайт навчальної інформації для студентства.

РОЗДІЛ 1. ОРГАНІЗАЦІЯ РОБОТИ НА СЕМІНАРСЬКИХ ТА ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТТЯХ

Мета семінарського заняття. Важливу роль в університетській освіті відіграють семінари – форма навчального заняття, під час якої викладач організовує дискусію навколо попередньо визначених тем, до котрих студенти готують тези виступів на підставі індивідуально виконаних завдань. Основна місія семінарських занять з теорії та методики навчання історії полягає в обговоренні й засвоєнні закономірностей процесу навчання історії, оволодінні культурою наукового аналізу методичних проблем та здобуття досвіду їх розв'язання, тобто – опанування студентами сукупністю сучасних *принципів, методів, форм та технологій навчання історії*.

Мета практичного заняття. Практичне заняття покликане забезпечити детальний розгляд студентами окремих теоретичних положень навчальної дисципліни та сформувані вміння і навички їх практичного застосування шляхом індивідуального виконання відповідно до сформульованих завдань.

Порядок роботи на семінарських та практичних заняттях. Семінарські та практичні заняття проводяться у формі бесіди, рецензування та обговорення рефератів, доповідей, передбачають дискусію з вузлових питань теми, виконання практичних завдань. На виступ студента з доповіддю на занятті відводиться до 7 хвилин. Доповідь повинна бути логічно завершеним, обґрунтованим і систематизованим викладом наукового питання, тобто необхідно чітко зазначити методичну проблему, сформулювати 2-3 проблемні запитання до аудиторії, зазначити способи розв'язання методичної проблеми, надати оцінку ефективності способів її розв'язання.

Будь-яке твердження повинно бути обов'язково обґрунтоване, спиратися на аргументи та факти. Виступ із доповіддю підлягає обговоренню у студентській групі та рецензуванню. Для плідної роботи на занятті студентам слід підготувати дискусійні запитання доповідачу, брати участь в обговоренні, рецензувати доповідь.

Отримані оцінки за семінарські та практичні заняття *враховуються* під час виставлення *підсумкової оцінки* з навчальної дисципліни. **Доповіді на семінарських заняттях та виконання індивідуальних практичних завдань оцінюються до 5 балів; рецензії, доповнення, запитання тощо до 2 балів;**

модульна контрольна робота до 20 балів. Виконання індивідуальних практичних завдань здійснюється за бажанням студентів і не є обов'язковим. В той час як опанування змістом винесених на аудиторні заняття питань є обов'язковим. У випадку неготовності або пропуску аудиторного заняття (незалежно від причин) студенту необхідно самостійно опрацювати відповідну тему.

РОЗДІЛ 2. ПІДГОТОВКА ДО СЕМІНАРСЬКИХ ТА ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ.

Методологічні засади. Під час підготовки до семінарських та практичних занять студентам слід опанувати методи та прийоми самостійної роботи з джерелами інформації, засвоїти навички дослідної та проектної роботи.

Готуючись до семінарського заняття, слід опрацювати монографічні дослідження та наукові статті (список літератури додається), скласти конспект опрацьованих джерел та тези відповідно до сформульованих проблем або змістовний план-конспект виступу. Вкрай важливо підготувати контрольні запитання проблемного характеру для студентської аудиторії.

Питання, що виносяться на аудиторні заняття, являють собою здебільшого проблемні задачі. Проблема – це мета, що її треба досягти шляхом перетворення заданих умов. Задача містить у собі реальну або вдавану суперечність, яка викликає пізнавальне утруднення. Проблемну задачу неможливо розв'язати лише пригадуванням готових знань, необхідно розмірковувати, шукати зв'язки та відносини, добирати докази.

Проблемна задача розв'язується, як правило, у такій послідовності:

1. З'ясовується, яка інформація потрібна для розв'язання проблеми і якою інформацією ви володієте.
2. Розробляється план, щоб поступово, крок за кроком, поєднати наявну інформацію з невідомою, на цьому етапі використовуються такі правила:
 - (1) переформулюйте проблему різними способами 5-10 разів, тобто сформулюйте 5-10 відмінних інтерпретацій проблемної ситуації з різних позицій та під різними кутами зору;
 - (2) запитайте себе: "Чого я не бачу? Що випало з мого поля уваги? Що не враховано мною під час розгляду проблемної ситуації?" Відповіді на ці запитання покликані допомогти розгледіти те, що зазвичай ігнорується під час первинного сприймання проблемної ситуації та сформулювати остаточну інтерпретацію проблеми;
 - (3) розділіть обрану інтерпретацію проблеми на частини;
 - (4) розв'яжіть більш прості проблеми, що відбивають окремі аспекти основної проблеми;
 - (5) використайте графічні зображення, щоб представити проблему різними способами;
 - (6) розгляньте окремі випадки, щоб "відчути" проблему;

3. План дослідження виконайте поетапно.
4. Ретельно огляньте розв'язок й упевніться, що він дійсно є розв'язанням даної проблеми та відповідає наявній інформації.
5. Якщо ваш розв'язок невідповідний, спробуйте представити проблему альтернативним способом, помістіть проблемну задачу в інший інформаційний контекст й почніть усе з початку.

Працюючи з методичними проблемами, слід керуватися усталеними правилами та методами дослідження педагогічної науки (методологією). Найважливіші вихідні положення й вимоги до дослідження називають *принципами*. Здебільшого ваші розвідки під час опанування курсу будуть мати теоретичний характер, але згодом ви матимете можливість здійснювати методичні дослідження під час педагогічної практики. Отже, вкрай важливо ознайомитися із засадничими ідеями філософії освіти, принципами та методами дослідження.

Засадничі філософські ідеї. Освіта, як й інші суспільні явища, має соціально-детермінований характер, тобто вона зумовлюється потребами суспільства у підготовці наступних поколінь до життя, відбиває тенденції його розвитку, національні особливості тощо. Рушійні сили розвитку людини як особистості знаходяться поза людиною, формування індивіда відбувається за "соціальною програмою", під впливом суспільного середовища, включаючи й систему освіти.

Але при цьому визнається вирішальна роль активності самої особистості у власному розвитку та формуванні, що зумовлює пошук найефективнішого способу стимулювання цієї активності у процесі навчання. Внутрішніми рушійними силами розвитку особистості виступають її потреби. У підлітковому і ранньому юнацькому віці основними потребами людини виступають спочатку потреба у саморозвитку, потім – у самопізнанні, а згодом – у самовизначенні та самовдосконаленні. Справжня освіта передбачає самодобудову особистості у спілкуванні, ствердження особистості як вищої цінності суспільства.

Саме тому вкрай важливо вибудувати процес навчання у відповідності із домінуючими потребами школярів. В підлітковому віці домінують потреби у свободі, самопізнанні та пошуку сенсу. Отже й провідними стають рефлексивна та смислотворча діяльність, за допомогою яких учень усвідомлює свою індивідуальність. Тому методика навчання повинна базуватися на проблемних методах, передбачати рефлексивну та смислотворчу діяльність. В старших класах поряд із смислотворчою діяльністю, що передбачає передовсім пошук сенсу життя, у школярів стають домінуючими соціальні потреби в самоповазі, самовираженні, що виникають на основі відповідних біологічних потреб, також виникає потреба в саморегуляції діяльності та творчій активності. Відповідно методика навчання поряд з рефлексивною діяльністю повинна робити суттєвий акцент на самостійну роботу, власне дослідження та дискусії, які супроводжують дослідну роботу.

Основний висновок такий: головне завдання школи взагалі та вивчення окремих навчальних предметів зокрема — допомогти дитині вирости (сформуватися) у саму себе. А для цього їй необхідно пройти три етапи:

1) саморозвитку (розвитку власних здібностей); 2) самопізнання (пізнання своїх можливостей); 3) самовизначення — вибору власного життєвого шляху.

Принципи педагогічного дослідження. В ході свого розвитку педагогічна наука випрацювала низку вимог до дослідження процесу виховання людини. Зокрема наука "Педагогіка" вимагає від дослідника дотримуватися принципів цілісного дослідження педагогічного процесу; об'єктивності; дослідження явища у змінюванні та розвитку; історизму; поглибленого розгляду досліджуваної проблеми; єдності дослідження та виховання; комплексного використання методів дослідження; ефективності.

Принцип цілісного дослідження передбачає максимальне використання системного підходу в дослідженні: встановлення складових процесу (цілей, змісту навчання, якісних характеристик учнів та вчителів, дидактичного процесу та організаційних форм тощо).

Загальнонауковим принципом дослідження є принцип об'єктивності, що набуває особливої значущості в педагогічному дослідженні в силу великої кількості наявних суб'єктивних факторів. Принцип об'єктивності вимагає перевірки кожного факту кількома методами дослідження.

Принцип дослідження явища у змінюванні та розвитку вимагає від дослідника встановити сутність досліджуваної якості, відстежувати, як вона виникає, формується, розвивається, проявляється у різних умовах.

Принцип педагогічної ефективності є одночасно принципом дослідження та його кінцевою метою. Принцип ефективності передбачає, по-перше, обрання актуальної проблеми історичної освіти; по-друге, принцип ефективності вимагає також передбачення дослідником можливого "економічного ефекту", тобто зменшення обсягу та тривалості роботи, досягнення кращих результатів навчально-виховної роботи тощо.

В методичних розвідках, як правило, використовуються такі методи дослідження: *теоретичні, емпіричні, математичні та статистичні.*

Теоретичні методи дослідження – історичний метод; метод структурно-функціонального аналізу і синтезу; метод теоретичного аналізу педагогічних ідей; аксіоматичний метод; генетичний метод, методи ідеалізації, моделювання та формалізації; метод синергетичного підходу, абстрагування, індукція, дедукція, якісний аналіз, альтернативний аналіз, варіаційний аналіз та порівняльний аналіз.

Емпіричні методи дослідження – метод констатувального педагогічного експерименту, метод формувального педагогічного експерименту, метод контрольного педагогічного експерименту, тестування, анкетування.

Математичні методи дослідження – реєструюче вимірювання, упорядковуюче вимірювання, відносне вимірювання та пропорційне вимірювання.

Статистичні методи дослідження – міри центральної тенденції, міри варіації, коефіцієнти кореляції, статистична перевірка наукової гіпотези за допомогою обчислення коефіцієнта достовірності Стьюдента тощо.

Основним видом вашої самостійної роботи під час підготовки до аудиторних занять стане опрацювання науково-методичної літератури. Отже, важливого значення для успішного навчання набувають навички роботи із науковими джерелами. Працюючи із фаховою літературою, використовуйте такі правила роботи:

- 1) Здійсніть попередній огляд матеріалу: ознайомтесь із обсягом та проблематикою, структурними частинами.
- 2) Сформулюйте запитання до джерела: дуже часто проста трансформація назви дає можливість сформулювати адекватні запитання.
- 3) Прочитайте текст, шукаючи відповіді на сформульовані запитання.
- 4) Осмисліть прочитане, тобто встановіть зв'язки між новою інформацією і тією, що вже вам відома, спробуйте підібрати приклади до нових ідей.
- 5) Перекажіть основний матеріал, відповідаючи на запитання, що були сформульовані вами перед читанням.
- 6) Зробіть підсумковий огляд, пригадайте основні ідеї тексту та чітко сформулюйте відповіді на запитання.

Продумані запитання. Слід зазначити, що не будь-які запитання можуть сприяти найкращому засвоєнню навчального матеріалу. Необхідно уникати формулювання запитань примітивного характеру, тобто таких, що вимагають при відповіді лише невеликої напруги пам'яті (наприклад: в якому році...? хто винайшов...? та ін.). Уміння задавати продумані запитання – це риса, яку слід у себе виховувати на семінарських та практичних заняттях. Щоб навчитися критично і правильно мислити, необхідно навчитися ставити продумані запитання. Гарний спосіб допомогти людині міркувати над задачею – ставити питання. Правильно сформульоване запитання може допомогти зіставити факти і проаналізувати свої думки. Запитання, поставлені з метою допомогти навчанню інших, відомі як "Запитання Сократа". Вони вимагають уважно слухати опонента, щоб оцінити його висловлювання та сформулювати конструктивні запитання. Розглянемо різновиди спонукальних запитань.

Запитання загального характеру:

- Що це означає?
- Як зробити так, щоб...?
- Навіщо це потрібно?
- До чого це приведе?

Запитання для уточнення:

- Що Ви мали на увазі, сказавши...?
- У чому полягає основна думка?
- Як ... пов'язано з ... ?
- Не могли б Ви висловити свою думку інакше?
- Уточніть, будь ласка, Ви мали на увазі ... чи ...?
- Яке відношення це має до нашої проблеми / суперечки / розбіжностей?
- Пані..., підсумуйте, будь ласка, те, що сказав пан..., як ви це зрозуміли?
Пане..., Ви саме це мали на увазі?
- Не могли б Ви навести приклад?

- Чи може ... бути гарним прикладом для цього?

Запитання, що перевіряють припущення:

- Які Ви робите припущення?
- Які припущення робить пані?
- Що ми можемо припустити замість цього?
- Мені здалося, що Ви припустили Я Вас правильно зрозумів?
- Усі Ваші твердження ґрунтуються на припущенні Чому б Вам не засновувати їх на ... замість ... ?
- Ви припускаєте, що Як Ви можете оцінити справедливість такого припущення?
- Чому хто-небудь може зробити такі припущення?

Запитання, що перевіряють факти:

- Поясніть, будь ласка, чому Ви так вирішили?
- Як це можна прикласти до даної ситуації?
- Чи є причини сумніватися в цьому фактові?
- Що б Ви відповіли людині, яка стверджує, що ... ?
- Хто-небудь може навести факти, що підтверджують цю точку зору?
- З якої причини Ви дійшли цього висновку?
- Як ми можемо упевнитися, що це правда?

Запитання, що перевіряють розуміння перспектив:

- Що Ви цим передбачаєте?
- Коли Ви говорите ... , Ви робите висновок ... ?
- Але, якщо це могло відбутися, що ще може трапитися внаслідок цього? Чому?
- На що може це вплинути?
- Чи відбудеться це неминуче, чи можливо / швидше за все відбудеться?
- Яка альтернатива?
- Якщо ми говоримо про ... , то як же щодо ... ?

Запитання, що перевіряють зрозумілість задач:

- Як ми можемо це знайти?
- Що це питання вимагає?
- Чи можливо спитати про це в інший спосіб?
- Можемо ми взагалі опустити це питання?
- Питання зрозуміле? Ми зрозуміли його?
- Важко чи легко відповісти на це запитання? Чому?
- Чи всі згодні, що питання в цьому?
- На які інші запитання необхідно відповісти перед тим, як думати над цим запитанням?
- Чому це питання необхідне?
- Це питання є найбільш важливим, чи в ньому приховане інше питання?
- Чи бачите Ви, як це може співвідноситися з ... ?

Запитання оцінювального характеру:

- що відбулося б, якщо...;
- у чому полягають сильні та слабкі сторони...;
- яким чином впливає на...;
- поясніть, чому...;
- поясніть, як...;
- чому важливо...;
- який аргумент можна навести проти...;
- який аргумент є кращим та чому...;
- чи погоджуєтесь ви із твердженням, що...;
- як, на вашу думку, подивився б... на проблему...? та ін.

Метакогнітивні процеси. Робота над складанням плану-конспекту та плану доповіді потребує ретельної праці, вимагаючи залучення певних прийомів оброблення інформації. Осмислене навчання потребує використання систематичних процесів для кодування та зберігання інформації у довготривалій пам'яті та вилучення її звідти. Ці процеси називаються "метакогнітивними", тому що вони представляють собою способи набуття думок та їх опрацювання, а не самі думки.

До таких способів відносяться: резюмування (узагальнення); уточнення (конкретизація); схематизація та організація:

- Резюмування – це спосіб вилучення основної ідеї частини або цілого тексту.
- Уточнення є протилежним процесом, оскільки збагачує абстрактне положення конкретними прикладами, ілюстраціями, кресленням, аналогією тощо.
- Схематизація уявляє собою рамки або код для структурування інформації для того, щоб її можна було і зрозуміти, і зберігати у пам'яті.
- Організація як метакогнітивний процес передбачає надання матеріалу певної структури, а не знаходження вже існуючої структури у самому матеріалі.

Методи наукового дослідження. В опрацюванні як методичних, так й історичних джерел стануть у нагоді методи наукового дослідження. **Метод** (з грецької – "шлях до чогось") – спосіб досягнення мети, певним чином упорядкована діяльність. Методи – це ті інструменти, які дозволяють нам отримати відповідь на проблемну задачу. Так само, як лікар за допомогою уміння користуватися фонендоскопом та тонометром визначає стан здоров'я, так й історики та методисти за допомогою уміння користуватися методами пізнання розв'язують історичні й методичні задачі; ставлять свій "діагноз" історичним і методичним станам та процесам.

Аналіз – метод наукового дослідження шляхом розкладання об'єкта на складники, виділення в ньому окремих сторін, вивчення кожного елемента чи сторони об'єкта окремо та як частини цілого. До прикладу, життя суспільства

складається з: 1) політики (влада); 2) економіки (власність); 3) соціальних відносин (прошарки, класи, верстви); 4) духовного життя (культура). Якщо ми хочемо охарактеризувати життя будь-якого суспільства у будь-який час, нам потрібно з'ясувати відповіді на чотири питання: 1) як влаштована влада? 2) який характер має власність? 3) з яких соціальних груп складається суспільство? 4) який рівень культурного та духовного розвитку цього суспільства?

Синтез – метод наукового дослідження будь-якого об'єкта, який полягає у практичному чи уявному поєднанні елементів чи властивостей досліджуваного об'єкта в єдине ціле. Синтез передбачає поєднання розрізнених частин у єдину цілісність. Повернімося до прикладу з характеристикою суспільства. Недостатньо дати відповіді на чотири попередніх питання, необхідно всі прояви життя в чотирьох сферах поєднати в єдину характеристику.

Аналіз і синтез – основні розумові операції; похідними від них є **абстрагування** (спеціальна форма аналізу) і **узагальнення** (вища форма синтезу). Аналіз передбачає розчленування цілого на частини; перехід від конкретного до абстрактного; встановлення причинно-наслідкового зв'язку. Аналіз і синтез – це дві сторони єдиного розумового процесу. Правильний аналіз будь-якого цілого завжди являє собою аналіз не лише частин, елементів, властивостей, але й їхніх зв'язків та відношень. Саме тому він призводить не до розпаду цілого, а до його перетворення. Це перетворення цілого, нове співвідношення виділених аналізом компонентів цілого і є синтез.

Порядок виконання:

- розкласти об'єкт на складники;
- виділити окремі суттєві сторони об'єкта;
- вивчити кожну частину (сторону) окремо та як елемент єдиного цілого у системі зв'язків та відносин;
- з'єднати частини об'єкта в єдине ціле.

Порівняння – метод наукового дослідження, що полягає у встановленні ознак подібності та відмінності між предметами і явищами.

Порівняння піднімає наше мислення на більш високий щабель. Воно виявляє нові зв'язки, що дозволяє більш докладно і глибше вивчити предмет. Шляхом порівняння двох чи декількох понять можна розкрити через відоме поняття деяку невідому частину іншого поняття.

Зрозуміти предмет – це означає насамперед відрізнити його від інших і установити подібність із близькими йому предметами.

Порядок виконання:

- порівнювати слід лише однорідні явища за порівнюваними ознаками;
- за допомогою аналізу необхідно виділити суттєві ознаки і за ними скласти план порівняння;
- необхідно установити достатню кількість ознак подібності й відмінності порівнюваних об'єктів;
- зазначити спільне;

- встановити відмінності;
- зробити висновок про спільне й відмінне та причини збігів та розбіжностей.

Наприклад, порівнювати ми можемо революції, промислові перевороти, війни тощо. Порівняння дають нам можливість побачити те, що повторюється в історії, і наштотвхують нас на думку про те, чи не є така повторюваність закономірною. Порівняння – важливий метод дослідження, однак лише ним обмежуватися неможна, обов'язково доцільно застосовувати й інші методи.

Класифікація – метод наукового дослідження, що полягає в розподілі сукупності предметів на групи згідно з наявними ознаками.

Порядок виконання:

- в одній і тій самій класифікації необхідно застосовувати одну й ту саму підставу (ознака класифікації не повинна змінюватися у ході поділу);
- сума членів класифікації повинна дорівнювати обсягові поняття, що підлягає класифікації;
- члени класифікації повинні взаємно виключати одне одного;
- поділ на підкласи повинен бути безупинним, тобто необхідно брати найближчий підклас і не перескакувати на більш віддалений підклас.

Досить часто в історії послуговуються класифікацією, зокрема при періодизації історичних процесів. Залежно від того, що є основою життя суспільства, історію людства поділяють на стадії: аграрного, індустріального та інформаційного суспільства. Інший приклад: капіталістичні монополії поділяють на види за ступенем концентрації виробництва (від мінімальної до максимальної): картелі, синдикати, трести, концерни.

Узагальнення – метод наукового дослідження, що полягає у переході від окремого до загального, тобто у виробленні висновків та загальних положень.

Узагальнення в найбільш елементарній формі – це поєднання подібних предметів за випадковими, загальними для них ознаками (генералізація). Відповідно, внаслідок такого узагальнення виникають житейські або емпіричні поняття; на більш високому рівні знаходиться таке узагальнення, коли людина поєднує предмети, що дійсно мають чимало подібних ознак, як основних суттєвих, так і випадкових – унаслідок цього узагальнення виникають наукові теоретичні поняття.

Порядок виконання:

- порівняти об'єкти та виділити спільні та відмінні риси;
- здійснити аналіз орієнтовної сукупності об'єктів та виділити суттєві й несуттєві ознаки; у разі необхідності – переглянути сукупність;
- зробити класифікацію сукупності об'єктів на групи за суттєвими ознаками;
- об'єднати подібні об'єкти за суттєвими ознаками у єдину сукупність.

Узагальнення скорочує кількість інформації, замінює знання безлічі подібних випадків знанням одного принципу; воно дозволяє розглядати предмет чи явище не як ізольоване, а як таке, що представляє певний клас.

Узагальнення, виражене формулою, дозволяє вирішувати серію однорідних задач, передбачає розв'язання ще не сформульованих задач. Відомі науці закони, принципи, правила та поняття – це узагальнення. Різноманітні взаємозв'язки й взаємовідносини загального й одиничного виявляються за допомогою узагальнень. Узагальнення розкриває сутність речей як закономірність їхнього розвитку, як те, що визначає їхній розвиток. Це дозволяє встановити необхідний зв'язок одиничних явищ усередині деякого цілого, отже, відкрити закономірності становлення цілого.

Узагальнення дають нам можливість ущільнити інформацію. Наприклад, знаючи основні ознаки поняття "аграрне суспільство" і той факт, що якесь плем'я в Африці живе в умовах аграрного суспільства, ми цілковито можемо передбачити основні риси їхнього життя.

Аргументація – це низка пов'язаних суджень, спрямованих на переконання слухачів (читачів) в істинності висновку. Аргументація складається з таких частин:

- 1) висновок – думка, що підлягає доведенню (відповідає на запитання "що?");
- 2) посилка – це довід, що підтримує висновок (відповідає на запитання "чому?");
- 3) припущення – думка про можливість, імовірність чого-небудь;
- 4) визначник – це обмеження, яке накладається на висновок (тобто істинність висновку за певних умов);
- 5) контраргумент – це доводи, що спростовують висновок.

Аргументація вважається переконливою за таких умов:

- посилки прийнятні (достовірні) і несуперечливі;
- посилки відповідають висновку та створюють для нього достатню підтримку;
- розглянуті й оцінені невисловлені компоненти та контраргументи і виявилось, що вони не суперечать висновку.

У процесі розв'язування проблемних задач вам доведеться давати оцінку двом протилежним судженням. Так чи інакше, але вам необхідно буде робити свій висновок. А будь-який висновок має базуватися на доказах, тобто в його основі повинні бути факти. Треба пам'ятати, що недостатньо просто підшукати факти, що підтверджують вашу думку, треба обов'язково пересвідчитися, чи немає фактів, що спростовують її. Лише за таких умов ви зможете ухвалювати правильні рішення.

Основні методи історичного пізнання: порівняльно-історичний метод; метод аналогій; статистичний метод (вибірковий, груповий); з'ясування причин за наслідками; визначення цілей людей і груп за їхніми діями та наслідками цих дій; визначення зародку за зрілими формами (історико-генетичний метод); метод зворотних висновків (визначення минулого за існуючими пережитками); узагальнення пам'яток звичаєвого і писаного права, анкет, що характеризують масовість того чи іншого явища; реконструкція цілого за його частиною;

визначення рівня духовного життя за пам'ятками матеріальної культури; лінгвістичний метод. Наведемо правила застосування найважливіших методів історичного пізнання.

Порядок застосування порівняльно-історичного методу:

- порівнюються лише однорідні явища та процеси;
- порівняння повинно здійснюватися за суттєвими ознаками (необхідно їх виділити та скласти план порівняння);
- під час порівняння слід враховувати принцип історизму, тобто зважати на епоху та умови, в яких відбувалися події;
- встановити спільні риси;
- з'ясувати відмінності;
- пояснити причини спільних та відмінних рис;
- враховувати, що даний метод не дозволяє з'ясувати специфіку об'єкта та не розкриває динаміку історичного процесу.

Застосування порівняльно-історичного методу, як правило, оформлюється у вигляді порівняльної таблиці.

Порядок застосування системно-структурного методу:

- історичне явище або процес потрібно розглядати цілісно (включаючи зв'язки з іншими явищами та процесами);
- розглядати суспільне життя треба як систему (цілісну сукупність елементів реальності, взаємодія яких утворює нові інтегративні якості, не притаманні кожному елементові окремо);
- необхідно виділити структуру системи (внутрішню організацію, що характеризує спосіб взаємодії елементів). Зазвичай, структура характеризує ступінь розвитку системи та трансформується у три етапи: початковий (незбалансована структура), розквіт або пік (максимальна ефективність) та занепад (дестабілізація структури, невиконання свого призначення);
- визначити функцію системи (місія системи та взаємодія з іншими системами). Зазвичай, система спрямована на виконання певної соціальної функції і має властивість до самозбереження.

Порядок застосування історико-генетичного методу:

- з'ясувати витоки певного явища або процесу шляхом аналізу причинно-наслідкових зв'язків;
- відтворити досліджуване явище або процес;
- міркувати треба від окремого до загального.

Оцінка історичних явищ – метод наукового дослідження, який передбачає з'ясування та обґрунтування значущості історичних подій, явищ та процесів. Оцінка історичних подій, явищ та процесів може здійснюватися у різних площинах залежно від того, що нас цікавить з минулого.

Оцінювати історичні події можна за масштабами їх впливу у часі й просторі – це так звана *історична оцінка*. Якщо оцінка передбачає з'ясування корисного досвіду, що є актуальним на сьогодні, – це *політична оцінка*. *Моральна оцінка* передбачає визначення відповідності людських вчинків

моральним нормам. Зазвичай, моральна оцінка має вигляд судження, що висловлює схвалення або засудження подій, явищ та процесів. При цьому слід враховувати відповідність оцінки сучасним моральним нормам та нормам того часу, що вивчають. Дуже часто це зовсім різні оцінки, оскільки з часом моральні норми змінюються.

Чим більш всебічною буде оцінка історичних подій, явищ та процесів, тим ширше та глибше наше розуміння минулого. Важливо, щоб оцінка була обґрунтована (див. правила переконливої аргументації).

Ретроальтернативістика – це побудова можливих альтернативних сценаріїв розвитку реальних подій у минулому.

Вправи з ретроальтернативістики повинні відповідати таким вимогам:

- 1) віртуальні сценарії мають бути реальними (тобто, вони не повинні бути фантастичними);
- 2) треба дотримуватися логічності (причинно-наслідкові зв'язки у побудові альтернативних версій мають бути несуперечливими);
- 3) необхідно дотримуватися критерію порівнянності (тобто порівнювати можна лише порівнюване);
- 4) розмірковувати потрібно відповідно до критерію оптимальності (тобто, які уроки на майбутнє можна винести з віртуальних припущень).

Застосовуючи вправи з ретроальтернативістики, необхідно враховувати, що побудова альтернативних сценаріїв не є самоціллю, а виконує роль наочної демонстрації так званих уроків історії.

Не треба забувати, що історія відтворюється з джерел. Тому вкрай важливо уміти працювати з історичними джерелами (документами) та їх аналізувати. В цьому вам допоможе **алгоритм роботи з джерелом:**

1. Хто створив джерело? Який статус мала ця людина?
2. Про що розповідає нам джерело? Про що замовчує?
3. Коли було створено джерело? Які ідеї або характерні риси історичного періоду вплинули на нього?
4. З якою місцевістю пов'язана подія?
5. Чому дане джерело було створено? Чи мало специфічну мету?
6. Як це джерело було створено? Які висновки можна зробити після порівняння його з іншими джерелами? Чи містяться в ньому "білі плями"?

Працюючи з історичним документами у такому порядку, вам буде легко усвідомити, що:

- історію відтворюють за допомогою джерел;
- джерела можуть бути інтерпретовані по-різному;
- існує кілька поглядів на проблему, і це різноманіття обумовлене життєвим досвідом і позицією (цінностями) людей;
- джерела складаються з двох основних груп: первинні (написані або виготовлені сучасниками періоду, що розглядається), вторинні (написані або виготовлені багато часу по тому);
- джерела не є повними і доходять до нас здебільшого випадково;

- у документі можуть бути елементи упередженості, тому його треба спочатку оцінити на достовірність (порівняти з іншими джерелами).

Засоби розв'язування проблемних задач – це ті допоміжні інструменти, що дозволяють упорядкувати, унаочнити та узагальнити будь-яку інформацію. До них належать графічні та текстові організатори інформації.

Графічні організатори інформації. Потужним засобом засвоєння навчального матеріалу виступають *графічні систематизатори* (інколи їх називають "понятійними схемами") – це просторові побудови, що вимагають від читача виявлення глибинної структури матеріалу, що вивчається. Інколи найкращим способом зрозуміти певну тему є представлення інформації у вигляді *лінійної послідовності*. Цей спосіб слід використовувати, коли структура поданої інформації наближається до лінійної. Наприклад, формування умінь здійснюється у певній послідовності:

- 1) інформація про новий спосіб діяльності (мета та порядок дій);
- 2) виконання вчителем разом з учнями нового способу діяльності;
- 3) самостійне виконання учнями нового способу діяльності;
- 4) систематичне тренування.

Цей алгоритм діяльності вчителя є не що інше, як ряд подій, що слідують одна за одною в суворо упорядкованій часовій послідовності. Просте лінійне представлення цих подій адекватно відбиває усю необхідну інформацію.

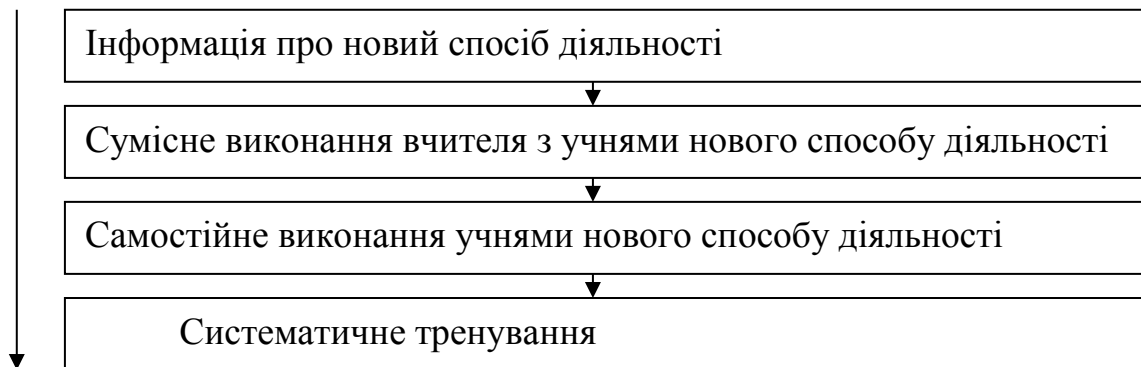

Схема 2. Лінійні послідовності

Інформація, з якою доводиться мати справу, здебільшого є складнішою за прості лінійні ланцюжки. Альтернативним способом її представлення виступає зображення у формі ієрархії, або ієрархічного дерева. У цьому випадку інформація упорядковується відповідно до правил класифікації. Правила класифікації визначають, частиною або різновидом чого є даний об'єкт. До прикладу, зміст історичної освіти складається із наступних компонентів:

- 1) інформація про закони, теорії та факти (перетворюється на знання);
- 2) інформація про сталі способи діяльності, що втілюється в уміннях та навичках;
- 3) досвід творчої діяльності (творчість);
- 4) досвід емоційно-ціннісного ставлення (цінності).

Дану інформацію можна представити у вигляді ієрархічного дерева (див. схему 3).

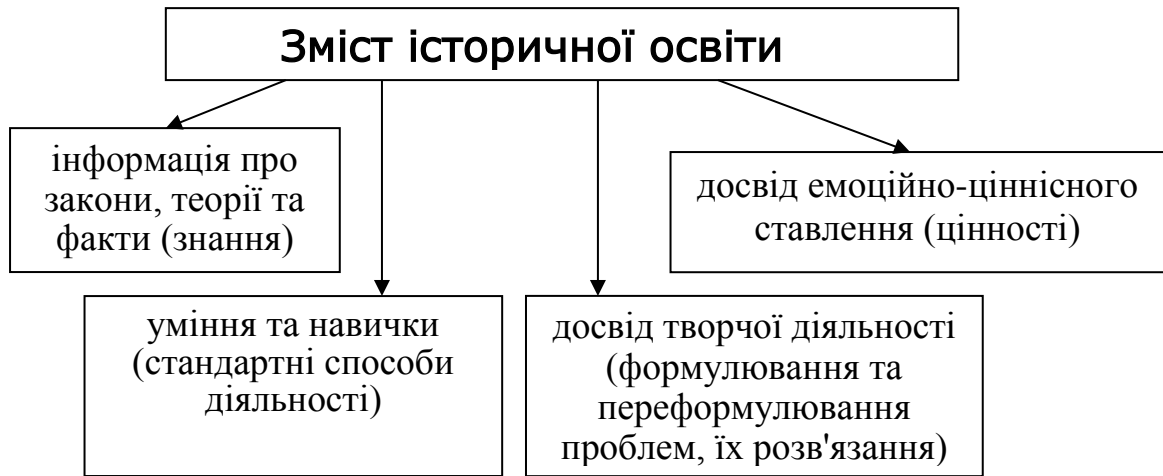

Схема 3. Ієрархічне дерево.

Відносини між об'єктами та речами інколи складно укласти у суворі правила класифікації, тому для унаочнення цих відносин використовують *мережі – графічні систематизатори, що демонструють різноманітні типи зв'язків між об'єктами та явищами*. Мережеві організатори інформації зовнішнє виглядають майже так само, як й "ієрархічні дерева", проте дозволяють відобразити відмінні від ієрархічних та причинно-наслідкових типи зв'язків, а саме:

- **Аналогія.** **A** подібне до **B**, приміром навчання історії \approx навчанню суспільствознавства. Для позначення аналогії ми використали знак \approx ;
- **Властивість.** **A** є властивістю **B**. Приміром системність є † (властивістю) знань. Для позначення цього типу зв'язку ми використали знак †);
- **Симптом.** **A** є свідченням того, що **B** вже відбулося. Приміром, розв'язання історичної задачі учнями є свідченням (\triangle) їх компетентності. Для позначення симптоматичного зв'язку ми використали знак \triangle .

Якщо осмислення матеріалу потребує порівняння низки показників кількох об'єктів, то доцільніше упорядкувати інформацію за допомогою матриці (таблиці). У роботі над протилежними оцінками у нагоді може стати таблиця "Плюс-мінус-цікаво". У першій колонці такої таблиці записуються аргументи "за", у другій – "проти", а у третій – ті, що не можна точно ідентифікувати (див. табл. 1).

Таблиця 1. "Плюс-мінус-цікаво"

"+"	"-"	Цікаво

Для наочного представлення певної системи навчання (методики) вкрай важливою стає блок-схема, оскільки вона дозволяє графічно відобразити низку точних, логічних, та послідовних інструкцій та команд. Як правило, різноманітні типи навчання зображують у вигляді блок-схем. Найпростішу блок-схему представимо у вигляді характеристики педагогічної технології (див. схему 4).

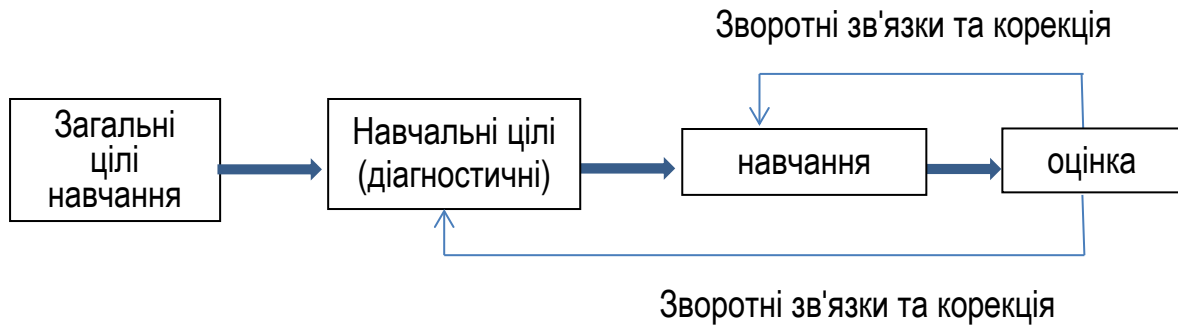

Схема 4. Блок-схема "Педагогічна технологія".

Упорядкуванню та осмисленню історичного та методичного матеріалу сприяє стратегія "**рамка цілі**", яка допомагає ліпше зрозуміти логіку процесу. Відповідно до цієї стратегії у будь-якій історичній події або процесі слід відшукати *мету, план, дію та результат*. Пояснюючи історичну подію, наприклад, війну або ухвалення закону, необхідно висвітлити ці чотири етапи розвитку. *Мета* – це те, чого хочуть досягти головні особи або групи суспільства (наприклад, незалежність або експансія); *план* – це шлях досягнення мети (наприклад, напад або торгівля); *дія* – це фактична поведінка, обрана для здійснення плану; *результат* є наслідком дії, яка може привести, а може і не привести до досягнення мети. Застосування стратегії "рамка цілі" можна оформлювати у вигляді таблиці та/або лінійної послідовності.

Текстові організатори інформації. До форм конспектування відносять: план, виписки, тези, анотацію, резюме та конспект. Розв'язати проблемні завдання неможливо, якщо не ущільнити матеріал таким чином, щоб його легко було оглядати та комбінувати. В цьому допоможуть різні види записів.

План – перелік основних думок у тексті, послідовність викладу. Може бути простим (коротким) або складним (розгорнутим).

Виписки (цитати) – це дослівні уривки тексту, в яких містяться найважливіші думки, точні характеристики, яскраві висловлювання тощо.

Тези – скорочений виклад основних думок прочитаного твору. Тези мають стверджувальний характер, в них зосереджується найважливіші узагальнення.

Анотація – коротка характеристика змісту твору.

Резюме – коротка оцінка висновків автора твору.

Конспект – розширені тези, доповнені розмірковуваннями й доказами, а також думками та міркуваннями автора конспекту. Конспект містить виписки, а також факти, приклади, цифри та схеми.

Отже, вищеописана методика підготовки до семінарських та практичних занять дозволить усвідомити логічну структуру навчального матеріалу, сприятиме повному, міцному, свідомому та глибокому засвоєнню змісту курсу та набуттю компетентності у галузі викладання історії.

РОЗДІЛ 3. ПЛАНИ СЕМІНАРСЬКИХ ТА ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ

Тема 1. Історія в школі (2 години)

Проблеми для дискусії:

1. Навіщо вивчати історію в школі?
2. Чого слід навчати учнів на уроках історії?
3. Як слід навчати школярів історії?
4. Психолого-педагогічні засади навчання історії.
5. Історична освіта в Україні на сучасному етапі.

Індивідуальне практичне завдання:

Напишіть есе-розмірковування на тему: "Якою має бути місія історичної освіти?"

Ресурси:

1. Бойко В. Держава – це я? / В. Бойко // Історія в сучасній школі : науково-методичний журнал. – 2013. – № 5. – С. 26-36.
2. Левітас Ф. Л., Салата О. О. Методика викладання історії : Посібник учителя / Ф. Л. Левітас, О. О. Салата . – Харків : Основа, 2006 . – 94 с. (2 розділ).
3. Мисан В. Манкуртизм наступає, або чи сприятиме шкільний пропедевтичний курс "формуванню в учнів самоідентичності та почуття власної гідності"? // Historians.in.ua. – 01 May 2013. Режим доступу: <http://historians.in.ua/index.php/en/dyskusiya/682-viktor-mysan-mankurtyzm-nastupaie-abo-chy-spriyatyme-shkilnyi-propedevtychnyi-kurs-qformuvanniu-v-uchniv-samoidentychnosti-ta-pochuttia-vlasnoi-hidnostiq>.
4. Терно С. Дискусії навколо проблем історичної освіти як люстро методичної науки в Україні / С. Терно // Освітня політика. Портал громадських експертів, 01.09.2013. – Режим доступу: <http://education-ua.org/ua/articles/58-diskusiji-navkolo-problem-istorichnoji-osviti-yak-lyustro-metodichnoji-nauki-v-ukrajini>
5. Терно С. Нова програма з історії – повернення в тоталітарне минуле? / С. Терно // Historians.in.ua – 22 квітня 2013 року. – Режим доступу: <http://historians.in.ua/index.php/dyskusiya/675-serhii-ternonova-prohrama-z-istorii-povernennia-v-totalitarne-mynule>.

6. Терно С. Пропедевтичний курс історії: навіщо, чого та як слід навчати? // Освітня політика. Портал громадських експертів, 30.01.2014. – 12 с. – Режим доступу: <http://education-ua.org/ua/articles/188-propedevtichnij-kurs-istoriji-navishcho-chogo-ta-yak-slid-navchati>

Тема 2. Мотивація та складові ефективного навчання історії (2 години)

Проблеми для дискусії:

1. Фактори процесу навчання та їх значення в історичній освіті.
2. Види мотивації та чинники виникнення сталої пізнавальної мотивації:
 - 2.1. Зміст навчання;
 - 2.2. Організація діяльності на уроці;
 - 2.3. Колективні форми роботи;
 - 2.4. Оцінка навчальної діяльності.
3. Організація сприймання та уваги школярів під час викладу.
4. Прийоми запам'ятовування та застосування історичного матеріалу.
5. Роль особистості вчителя у навчальному процесі.
6. Прийоми та засоби забезпечення доброї дисципліни на уроці.

Індивідуальне практичне завдання:

Розробіть три прийоми мотивування школярів до вивчення історії на цікавих для Вас темах шкільної програми.

Ресурси:

1. Курилів В. Методика викладання історії: Навч. посібник / В. Курилів. – Львів, Торонто: Світ, 2003. – 248 с. (розділи 4, 10).
2. Подласый И. П. Педагогика. Новый курс: Учебник для студ. пед. вузов: В 2 кн. / И. П. Подласый – М. : Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 1999. – Кн. 1: Общие основы. Процесс обучения. – С. 343-352.
3. Такман Б. В. Педагогическая психология: от теории к практике / Такман Б. В. ; [пер. с англ.]. – М. : Прогресс, 2002. – С. 407-411.
4. Терно С. Критичне мислення – сучасний вимір суспільствознавчої освіти / С. О. Терно. – Запоріжжя: Просвіта, 2009. – 268 с. (розділи 2, 3).

Тема 3. Розвиток особистості учня в історичній освіті (2 години)

Проблеми для дискусії:

1. Психічний (розумовий) розвиток особистості: умови та засоби.
2. Інтелектуальний розвиток: організація та засоби.
3. Моральний розвиток: методи, прийоми, технології.
4. Розвиток творчих здібностей: умови та техніки.
5. Розвивальне навчання історії.
6. Проблемне навчання історії.

Індивідуальне практичне завдання:

Розробіть завдання, спрямовані на розумовий, інтелектуальний та творчий розвиток особистості школярів.

Ресурси:

1. Булда А. А. Розвиток творчих здібностей старшокласників у процесі вивчення суспільствознавчих дисциплін : навч.-метод. посіб. / А. А. Булда, М. М. Роговенко. – К. : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2006. – 236 с.
2. Давыдов В. В. О понятии развивающего обучения / Давыдов В. В. // Педагогика. – 1995. – № 1. – С. 29-39.
3. Ильенков Э. В. Философия и культура / Ильенков Э. В. – М. : Политиздат, 1991. – 464 с. (розділи I; V).
4. Лернер И. Я. Развивающее обучение с дидактических позиций / Лернер И. Я. // Педагогика. – 1996. – № 2. – С. 7-11.
5. Мелхорн Г., Мелхорн Х. Гениями не рождаются: Общество и способности человека: Кн. для учителя: Пер. с нем. / Мелхорн Г., Мелхорн Х. – М. : Просвещение, 1989. – 160 с. (С. 13-52).
6. Терно С. О. Роль критичного мислення у громадянському вихованні на уроках історії / Терно С. О. // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету, 2013, вип. XXXV. – С. 374-382.
7. Селевко Г. К. Современные образовательные технологии / Селевко Г. К. – М. : Народное образование, 1998. – 256 с.

Тема 4. Філософія історичної освіти (2 години)*Проблеми для дискусії:*

1. Парадокси сучасної освіти.
2. Нова освітня парадигма: простір свободи.
3. Філософія історії на шкільному уроці.
4. "Жорсткі" та "м'які" моделі навчання історії.
5. Діяльнісний, компетентнісний та особистісно зорієнтований підходи.
6. Педагогічна інноватика як передумова сталого розвитку суспільства.

Індивідуальне практичне завдання:

Напишіть есе-розмірковування на тему: «"Жорсткі" моделі навчання історії: їх можливості та обмеження» або «"М'які" моделі навчання історії: їх переваги та недоліки».

Ресурси:

1. Булда А. А. Методика реалізації ціннісно-діяльнісного підходу у процесі викладання суспільствознавчих дисциплін : навч.-метод. посіб. для вчителів та студентів / А. А. Булда, О. А. Гончарова. – Київ : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2015. – 238 с.

2. Беспалько В. П. Психологические парадоксы образования / В. П. Беспалько // Педагогика. – 2000. – № 5. – С. 13-20.
3. Бестужев-Лада И. В. Философия истории на школьном уроке / Бестужев-Лада И. В. // Преподавание истории в школе. – 2001. – № 7. – С. 38-47.
4. Валицкая А. П. Современные стратегии образования: варианты выбора / Валицкая А. П. // Педагогика. – 1997. – № 2. – С. 3-8.
5. Дебердеева Т. Х. Новые ценности образования в условиях информационного общества / Т. Х. Дебердеева // Инновации в образовании. – 2005. – № 3. – С. 5-12.
6. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2011 р. № 1392.
7. Лазарев В. С. Педагогическая инноватика: объект, предмет и основные понятия / Лазарев В. С., Мартиросян Б. П. // Педагогика. – 2004. – № 4. – С. 11-21.
8. Троицкий Ю. История без учебника. Инновационные нормы исторического образования / Ю. Троицкий // Народное образование. – 2008. – № 2. – С. 198-202.
9. Троицкий Ю. Коммуникативная дидактика: от школы знания к школе понимания / Троицкий Ю. // Первое сентября. – 2009. – № 19. – Режим доступа до журналу: http://ps.1september.ru/view_article.php?ID=200901908.
10. Філософія освіти: Навчальний посібник / За заг. ред. В. Андрущенко, І. Передборської. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2009. – 329 с.
11. Філософія освіти: Навчально-методичний посібник. – Київ, 2010. – 164 с.
12. Щедровицкий П. Пространство свободы / Щедровицкий П. // Народное образование. – 1997. – № 1. – С. 46-51.

Тема 5. Методичні дослідження (2 години)

Проблеми для дискусії:

1. Навіщо досліджувати процес навчання історії?
2. Об'єкт та предмет дослідження методичної науки. Які завдання розв'язує методика як наука?
3. Яким чином методична наука досліджує свій предмет?
4. Вимоги до методичного дослідження (принципи дослідження).
5. Результати методичних досліджень.
6. Сильні та слабкі сторони методичних розвідок.

Індивідуальне практичне завдання:

Розробіть проект методичного дослідження на цікаву для Вас тему.

Ресурси:

1. Мельник Л. Г. Методика викладання історії в середній школі / Л. Г. Мельник – К. : Вища школа, 1974. – 222 с.

2. Терно С. Критичне мислення – сучасний вимір суспільствознавчої освіти / С. О. Терно. – Запоріжжя: Просвіта, 2009. – 268 с. (пункт 1.1).

Тема 6. Історія методичної науки в Україні та Європі (2 години)

Проблеми для дискусії:

1. Методика навчання історії в Україні в XVIII – першій половині XIX ст.
2. Методична думка в Україні в другій половині XIX ст.
3. Стан методичної науки в Україні на початку XX ст.
4. Теорія та методика навчання історії в УРСР.
5. Теорія та методика навчання історії в Європі у XX ст.: дослідження Ради Європи.
6. Рекомендації Ради Європи щодо викладання історії у XXI ст.

Індивідуальне практичне завдання:

Напишіть есе-розмірковування на тему: "Як зробити вивчення історії в українській школі цікавим, корисним та захоплюючим?"

Ресурси:

1. Council of Europe. History Teaching Website. – Режим доступу: <http://www.coe.int/t/dg4/education/historyteaching/>
2. Демиденко В. К. Психологічні основи засвоєння історії учнями В. К. Демиденко – К. : Радянська школа, 1970. – 127 с.
3. Рекомендація Rec (2001) 15 про викладання історії в двадцять першому столітті в Європі [http://www.coe.int/t/dg4/education/historyteaching/Source/Results/AdoptedTexts/Rec\(2001\)15_uk.pdf](http://www.coe.int/t/dg4/education/historyteaching/Source/Results/AdoptedTexts/Rec(2001)15_uk.pdf)
4. Ресурси офіційного сайту Ради Європи. – Режим доступу: <https://edoc.coe.int/en/>
5. Терно С. О. Розвиток критичного мислення старшокласників у процесі навчання історії / С. О. Терно. – Запоріжжя: Запорізький національний університет, 2011. – 275 с. (пункт 1.1.).

Тема 7. Зміст історичної освіти, методи навчання, методичні прийоми (2 години).

Проблеми для дискусії:

1. Характеристика компонентів змісту історичної освіти: 1) знання; 2) уміння й навички; 3) досвід творчої діяльності; 4) загальнолюдські та національні цінності.
2. Класифікації методів: проблеми і перспективи.
3. Методи навчання за характером пізнавальної діяльності (способом взаємодії вчителя й учнів): 1) пояснювально-ілюстративний; 2) репродуктивний; 3) проблемний виклад; 4) частково-пошуковий; 5) дослідницький (І. Я. Лернер та М. М. Скаткін).

4. Прийоми навчання як форма реалізації методів навчання та творчості вчителя:

- 4.1. Усне викладення;
- 4.2. Бесіда;
- 4.3. Робота з історичною та контурною картами;
- 4.4. Опрацювання історичних текстів та джерел;
- 4.5. Робота із цифровим матеріалом (хронологія та статистика);
- 4.6. Графічні засоби організації інформації (схеми, графіки, таблиці);
- 4.7. Використання наочності, презентацій та відеоматеріалів.

Індивідуальне практичне завдання:

Розробіть проект методики вивчення цікавої для Вас теми програми, враховуючи необхідність засвоїти усі компоненти змісту історичної освіти.

Ресурси:

1. Левітас Ф. Л. Методика викладання історії : практикум для вчителя / Ф. Л. Левітас, О. О. Салата. – Харків : Основа, 2007. – 112 с.
2. Левітас Ф. Л., Салата О. О. Методика викладання історії : Посібник учителя / Ф. Л. Левітас, О. О. Салата. – Харків : Основа, 2006. – 94 с.
3. Мельник Л. Г. Методика викладання історії в середній школі / Л. Г. Мельник. – К. : Вища школа, 1974. – 222 с.
4. Мисан В. О. Писемні джерела на уроках історії: 5-11 класи : навчально-методичний посібник / Віктор Мисан. – К. : Шк. Світ, 2009. – 104 с.
5. Хамблин Д. Формирование учебных навыков / Д. Хамблин – М. : Педагогика, 1986. – 160 с.

Тема 8. Види і форми навчання історії (2 години)

Проблеми для дискусії:

1. Види та форми навчання історії (класно-урочна форма, типи уроків).
2. Підготовка до уроку та оформлення плану-конспекту.
3. Педагогічний аналіз уроку.
4. Нестандартні форми навчання:
 - а) інтерактивне навчання;
 - б) кооперативне навчання;
 - в) ігрові технології;
 - г) практичне заняття (лабораторно-практична робота);
 - д) позакласна та краєзнавча робота (екскурсії, гуртки тощо).

Індивідуальне практичне завдання:

Складіть план-конспект уроку на цікаву для Вас тему шкільної програми.

Ресурси:

1. Желіба О. В. Урок історії: спроба відповіді на виклики сьогодення / О. Желіба // Історія в рідній школі. – 2015. – № 4. – С. 15-18.

2. Курилів В. Методика викладання історії: Навч. посібник / В. Курилів. – Львів, Торонто: Світ, 2003. – 248 с. (розділи 5-8).
3. Мельник Л. Г. Методика викладання історії в середній школі / Л. Г. Мельник – К. : Вища школа, 1974. – 222 с.
4. Мисан В. О. Сучасний урок історії: навчально-методичний посібник / Віктор Мисан. – К. : Шк. Світ, 2010. – 120 с.
5. Подласый И. П. Педагогика. Новый курс: Учебник для студ. пед. вузов: В 2 кн. / И. П. Подласый – М. : Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 1999. – Кн. 1: Общие основы. Процесс обучения. – С. 511-542.
6. Структура уроків різних типів. Реферат // osvita.ua. – 13.01.2011. – Режим доступу: <http://osvita.ua/vnz/reports/pedagog/14094/>

Тема 9. Формування історичних понять (2 години)

Проблеми для дискусії:

1. Структура та способи визначення історичних понять.
2. Наукові підходи до класифікації історичних понять.
3. Шляхи уведення історичних понять у зміст освіти.
4. Способи формування історичних понять (класичний; визначення-опис; визначення-перерахування; визначення-приклад; визначення-пояснення).

Індивідуальне практичне завдання:

Розробіть методику формування історичного поняття.

Ресурси:

1. Выготский Л. С. Педагогическая психология / Выготский Л. С. ; под ред. В. В. Давыдова. – М. : Педагогика, 1991. – 480 с.
2. Демиденко В. К. Психологічні основи засвоєння історії учнями / Демиденко В. К. – К. : Радянська школа, 1970. – 127 с.
3. Мельник Л. Г. Методика викладання історії в середній школі / Л. Г. Мельник – К. : Вища школа, 1974. – 222 с.
4. Терно С. Критичне мислення – сучасний вимір суспільствознавчої освіти / С. О. Терно. – Запоріжжя: Просвіта, 2009. – 268 с. (пункти 1.3-1.5).

Тема 10. Формування історичних умінь та компетентності (2 години)

Проблеми для дискусії:

1. Науковий спір навколо понять "уміння", навичка", "компетентність", "компетенція".
2. Етапи формування умінь та набуття компетентності.
3. Алгоритми, напівалгоритми, напівевристики, евристики як засіб формування та розвитку історичної компетентності.
4. Види інструкцій (пам'яток) з опрацювання історичного матеріалу.
5. Програмоване навчання історії.

Індивідуальне практичне завдання:

Розробіть методику формування історичного вміння.

Ресурси:

1. Горбатов Д. С. Умения и навыки: о соотношении содержания этих понятий // Педагогика. – 1994. – № 2. – С. 15-19.
2. Курилів В. Методика викладання історії: Навч. посібник / В. Курилів. – Львів, Торонто: Світ, 2003. – 248 с. (розділ 7).
3. Селевко Г. К. Современные образовательные технологии. – М. : Народное образование, 1998. – 256 с.
4. Такман Б. В. Педагогическая психология: от теории к практике / Такман Б. В. ; [пер. с англ.]. – М. : Прогресс, 2002. – С. 191-214.
5. Терно С. О. Теорія розвитку критичного мислення (на прикладі навчання історії) / С. О. Терно : [посібник для вчителя]. – Запоріжжя: Запорізький національний університет, 2011. – С. 40-42.
6. Хамблин Д. Формирование учебных навыков / Д. Хамблин – М. : Педагогика, 1986. – 160 с.

Тема 11. Розвиток історичного мислення, критичного мислення та прищеплення цінностей (2 години)

Проблеми для дискусії:

1. Наскільки правомірним є виділення історичного мислення як окремого виду мислення? (визначення поняття).
2. Змістовний і операційний блоки історичного мислення.
3. Умови розвитку історичного мислення.
4. Критичне мислення: чергова мода чи нагальна потреба?
5. Методика розвитку критичного мислення школярів.
6. Методологічна культура учнів та прищеплення цінностей.

Індивідуальне практичне завдання:

Розробіть задачі, спрямовані на розвиток історичного мислення під час вивчення цікавої для Вас теми шкільної програми.

Ресурси:

Терно С. Критичне мислення – сучасний вимір суспільствознавчої освіти / С. О. Терно. – Запоріжжя: Просвіта, 2009. – 268 с. (розділ 4).

Терно С. Світ критичного мислення: образ та мімікрія / С. Терно // Історія в сучасній школі. – 2012. – № 7-8. – С. 27-39.

Терно С. О. Методика розвитку критичного мислення школярів у процесі навчання історії / С. О. Терно : [посібник для вчителя]. – Запоріжжя: Запорізький національний університет, 2012. – 70 с.

Терно С. О. До проблеми формування методологічної культури учнів середньої школи у процесі вивчення історії // Наукові праці історичного

факультету Запорізького державного університету. – 2000. – Вип. XI.– С. 156-163.

Тема 12. Діагностика навчання (2 години)

Проблеми для дискусії:

1. Педагогічна діагностика: стан і перспективи.
2. Принципи та етапи діагностики.
3. Форми діагностичних заходів: усна, письмова, тестування.
4. Форми і критерії оцінки.
5. Методика проведення діагностичних заходів.
6. Методика розроблення й використання діагностичних матеріалів.

Індивідуальне практичне завдання:

Розробіть діагностичні матеріали з цікавої для Вас теми шкільної програми.

Ресурси:

1. Анастаси А. Психологическое тестирование / Анастаси А., Урбина С. – СПб. : Питер, 2001. – 688 с.
2. Ингенкамп К. Педагогическая диагностика / К. Ингенкамп ; Пер. с нем. – М. : Педагогика, 1991. – 238 с.
3. Курилів В. Методика викладання історії: Навч. посібник / В. Курилів. – Львів, Торонто: Світ, 2003. – 248 с. (розділ 9).
4. Терно С. Критичне мислення – сучасний вимір суспільствознавчої освіти / С. О. Терно. – Запоріжжя: Просвіта, 2009. – 268 с. (розділ 6).

РОЗДІЛ 4. ЕКЗАМЕНАЦІЙНІ ПИТАННЯ

Тестові завдання

1. Оберіть визначення, що відповідає поняттю "парадигма".

- а) сукупність теоретичних посилок, що визначають певне дослідження (загальноприйняті науковим співтовариством);
- б) теорія навчання і освіти;
- в) процес взаємодії вчителя і учнів, спрямований на свідоме й міцне оволодіння системою знань, умінь та навичок, розвиток розумових здібностей та пізнавальних інтересів.

2. За основними положенням встановіть, про яку парадигму освіти йдеться? Постулати: чітке визначення правил передачі знань учню; головне – любов до точного знання, любов до учнів – зайве; не визнається рівність пізнавальних можливостей.

Із запропонованих варіантів оберіть відповідну назву парадигми.

- а) гуманітарна;

- б) науково-технократична;
- в) езотерична.

3. Виберіть компонент змісту історичної освіти, який включає історичні поняття.

- а) процедурні знання (уміння і навички);
- б) пропозиціональні знання (знання фактів, теорій, законів);
- в) творча діяльність;
- г) емоційно-ціннісне ставлення.

4. Оберіть варіант відповіді, який характеризує розвивальне навчання.

- а) тип навчання, спрямований на формування психічних новоутворень особистості, які реалізуються в готовності до самостійної пізнавальної діяльності відповідно до завдань, що виникли або були поставлені;
- б) тип навчання, характерними рисами якого є діагностичні цілі навчання (уточнення цілей); розроблення послідовної процедури їх досягнення; підбір критеріїв виміру і оцінки досягнення цілей; точний опис умов навчання;
- в) тип навчання, для якого притаманне повідомлення готових знань і їх засвоєння учнями шляхом копіювання способів дій, тренування у стереотипних ситуаціях.

5. За нижченаведеними постулатами визначте, про яку парадигму освіти йдеться? Постулати: головне завдання вчителя – втягнути учня в процес пошуку; педагогічний процес будується на засадах діалогу; заперечується однозначна істина; визнається ціннісно-сміслова рівність дорослого і дитини; оцінювання здійснюється в залежності від руху людини у часі і просторі відносно самої себе; стосунки вчителя і учнів будуються на засадах співробітництва.

Із запропонованих варіантів оберіть відповідну назву парадигми.

- а) езотерична;
- б) науково-технократична;
- в) гуманітарна.

6. Оберіть варіант відповіді, який відповідає значенню поняття "методика навчання історії".

- а) сукупність пізнавальних засобів, що використовуються у науці;
- б) галузь знання, що вивчає засоби, передумови і принципи організації пізнавальної і практично-перетворювальної діяльності;
- в) педагогічна наука, що досліджує закономірності процесу навчання історії, розробляє питання змісту, організації і методів навчання відповідно до вікових особливостей учнів і навчальних та виховних цілей школи.

7. Що є предметом методики викладання історії?

- а) цілі навчання історії;

б) методи навчання історії та різноманітні прийоми організації навчальної діяльності;

в) закономірності процесу навчання історії.

8. Визначте, який метод передбачає подання вчителем готової інформації за допомогою розповіді, наочності тощо, а учні слухають, усвідомлюють, запам'ятовують?

а) проблемний виклад;

б) частково-пошуковий;

в) репродуктивний;

г) пояснювально-ілюстративний;

д) дослідницький.

9. Оберіть варіант відповіді, який тлумачить структурний аналіз змісту уроку.

а) визначення навчальних, виховних і розвивальних можливостей основного змісту уроку;

б) визначення прогнозованих результатів навчання;

в) виділення головних суттєвих фактів і теоретичних положень.

10. Оберіть варіант відповіді, який розкриває функціональний аналіз змісту уроку.

а) виділення головних суттєвих фактів і теоретичних положень;

б) визначення навчальних, виховних і розвивальних можливостей основного змісту уроку;

в) визначення прогнозованих результатів навчання.

11. Визначте, який метод передбачає завдання в тій або іншій формі, що спрямовані на повторення навчального матеріалу (знання або дії)?

а) дослідницький;

б) частково-пошуковий;

в) репродуктивний;

г) проблемний виклад;

д) пояснювально-ілюстративний.

12. Який елемент змісту освіти дозволяють унаочнити та збагатити засоби конкретизації?

а) історичні поняття;

б) історичні уявлення;

в) уміння і навички;

г) досвід творчої діяльності;

д) емоційно-ціннісне ставлення.

13. Оберіть варіант відповіді, що тлумачить термін "поняття".

а) логічна форма мислення, вищий рівень узагальнення, характерний для словесно-логічного мислення.

б) різновид мислення, який характеризується тим, що рішення задачі здійснюється за допомогою реального, фізичного перетворення ситуації;

в) конкретно-історичні образи про історичні явища.

14. Встановіть відповідність між поняттями та їхніми визначеннями:

1."характеристика"	а) сюжетне оповідання про історичні події або процеси, про конкретні дії людей та історичних діячів;
2."розповідь"	б) розкриття внутрішніх зв'язків і залежностей, закономірностей, суті та значення історичних явищ, історичних термінів;
3."опис"	в) точно сформульоване перерахування суттєвих рис об'єкта та особливостей їхнього внутрішнього зв'язку;
4."пояснення"	г) послідовний розвиток положень, доказів, що підводять учнів до висновків і умовиводів;
5."міркування"	д) послідовне викладення ознак або особливостей історичного явища.

15. Оберіть варіант відповіді, який характеризує визначення поняття.

а) сукупність ментально організованих знань, норм і цінностей та усвідомлене оперування ними;

б) сукупність логічних операцій мислення: аналіз, синтез, узагальнення, абстракція, конкретизація;

в) логічна операція, що розкриває зміст.

16. Оберіть варіант відповіді, яка розкриває зміст поняття "навичка".

а) сукупність логічних операцій мислення: аналіз, синтез тощо;

б) свідоме володіння певним способом діяльності;

в) прийом діяльності, який виконується автоматично.

17. Визначте, який метод передбачає створення проблеми (завдання), а учень, отримавши його, шукає спосіб розв'язання?

а) метод проблемного викладу;

б) репродуктивний;

в) дослідницький;

г) пояснювально-ілюстративний;

д) частково-пошуковий.

18. Оберіть варіант відповіді, який пояснює сутність гуманізації викладання історії.

а) широкий поглиблений підхід до вивчення людини в історії;

б) поглиблене вивчення духовних чинників в історії;

в) педагогічна наукова дисципліна.

19. Оберіть варіант відповіді, який розкриває зміст поняття "уміння".

- а) прийом діяльності, який виконується автоматично;
- б) свідоме володіння певним прийомом діяльності;
- в) сукупність ментально організованих знань, норм і цінностей та усвідомлене оперування ними за допомогою різних форм і механізмів пошукової активності.

20. Що є серцевинною особливістю особистості у підлітковому віці?

- а) довільність, внутрішній план дій та рефлексія;
- б) почуття дорослості;
- в) закон ефекту.

21. Оберіть варіант відповіді, який розкриває зміст поняття "конкретизація".

- а) послідовне викладення ознак або особливостей історичного явища;
- б) конкретні факти, приклади, деталі, цифрові данні тощо;
- в) застосування конкретно-історичних понять.

22. За основними положеннями визначте тип навчання. Основні положення: діагностичні цілі навчання (уточнення цілей); розробка послідовної процедури їх досягнення; підбір критеріїв виміру і оцінки досягнення цілей; точний опис умов навчання. Оберіть варіант відповіді, яка, на вашу думку, відповідає наведеній характеристиці.

- а) традиційне навчання;
- б) розвивальне навчання;
- в) програмоване навчання;
- г) проблемне навчання;

23. Який метод передбачає формулювання завдання, але при цьому вчитель розчленовує завдання на підзавдання і тим самим скорочує поле пошуку, забезпечуючи покроковий рух учня?

- а) репродуктивний;
- б) метод проблемного викладу;
- в) частково-пошуковий;
- г) пояснювально-ілюстративний;
- д) дослідницький.

24. Оберіть варіант відповіді, який розкриває зміст поняття "мета".

- а) передача знань від вчителя до учнів, ніби естафетної плачки;
- б) формування вчителем знань, вмінь та навичок учнів;
- в) ідеальне, уявне передбачення результату діяльності.

25. Виділяється два види розуміння учнями усного викладу вчителя і тексту підручника: контекстне і структурне. Нижче наведені визначення цих понять, встановіть відповідність.

а) усвідомлення зв'язку між фактами, положеннями безпосередньо одне за другим;

б) усвідомлення логічного зв'язку викладеного на уроці в цілому.

26. Які методи використовуються для організації засвоєння компонентів змісту історичної освіти (встановіть взаємозв'язки)?

Інформація про факти, теорії, закони (знання)	пояснювально-ілюстративний
уміння і навички (стандартні способи діяльності)	репродуктивний
досвід творчої діяльності (формулювання й вирішення проблем)	частково-пошуковий
емоційно-ціннісне ставлення (цінності)	метод проблемного викладу
	дослідницький

Творчі запитання

1. Розкрийте закономірності розвитку особистості у процесі навчання історії.
2. Охарактеризуйте педагогічний процес як систему.
3. Розкрийте роль і значення факторів процесу навчання історії.
4. Поясніть прийоми мотивації учнів до вивчення історії.
5. Поясніть принципи та правила навчання історії.
6. Охарактеризуйте об'єкт та предмет дослідження методичної науки. Які завдання розв'язує методика як наука?
7. Здійсніть порівняльний аналіз формаційного та цивілізаційного підходів до розгляду історичного процесу.
8. Опишіть методи навчання за характером пізнавальної діяльності учнів (І. Лернер, М. Скаткін).
9. Охарактеризуйте загальношкільні цілі навчання.
10. Опишіть механізм формулювання курсових та поурочних цілей навчання історії.
11. Охарактеризуйте педагогічну технологію у навчальному процесі історії.
12. Охарактеризуйте зміст історичної освіти та поясніть, які методи навчання забезпечують його засвоєння учнями.
13. Розкрийте засоби конкретизації історичного матеріалу.
14. Охарактеризуйте методичні прийоми усного викладу історичного матеріалу (розповідь, опис, характеристика, пояснення та міркування).
15. Поясніть вимоги до викладу історичного матеріалу.
16. Охарактеризуйте бесіду як методичний прийом навчання.
17. Охарактеризуйте методичні прийоми наочного навчання.
18. Методика роботи з картиною та візуальними джерелами.
19. Методика роботи з ілюстраціями та відеоджерелами.
20. Методика роботи з історичною картою.

21. Оцініть місце і роль понять у змісті історичної освіти.
22. Охарактеризуйте шляхи уведення понять у зміст історичної освіти.
23. Назвіть підстави для класифікації джерел історичних знань.
24. Методика роботи з історичними документами.
25. Завдання і зміст розвивального навчання історії.
26. Психічний (розумовий) розвиток особистості: умови та засоби.
27. Методика розвитку історичного мислення школярів.
28. Методика розвитку критичного мислення школярів.
29. Охарактеризуйте методичні умови формування умінь та компетентності учнів.
30. Поясніть загальні вимоги до уроку історії.
31. Опишіть загальну методику уроку історії.
32. Охарактеризуйте типи уроків історії.
33. Розкрийте технічні вимоги до уроку історії.
34. Поясніть рекомендації Ради Європи щодо викладання історії.
35. Навіщо навчати учнів історії в школі?
36. Чого слід навчати учнів на уроках історії в школі?
37. Як слід навчати школярів історії?
38. Психолого-педагогічні засади навчання історії.
39. Історична освіта в Україні на сучасному етапі.
40. Види мотивації та чинники виникнення сталої пізнавальної мотивації.
41. Організація сприймання та уваги школярів під час викладу.
42. Прийоми запам'ятовування та застосування історичного матеріалу.
43. Роль особистості вчителя у навчальному процесі.
44. Прийоми та засоби забезпечення доброї дисципліни на уроці.
45. Інтелектуальний розвиток: організація та засоби.
46. Моральний розвиток: методи, прийоми, технології.
47. Розвиток творчих здібностей: умови та техніки.
48. Проблемне навчання історії.
49. Парадокси сучасної освіти та способи їх подолання.
50. Нова освітня парадигма: простір свободи.
51. Визначте роль і значення філософії історії на шкільному уроці.
52. Оцініть "жорсткі" та "м'які" моделі навчання історії.
53. Розтлумачте положення діяльнісного, компетентнісного та особистісно зорієнтованого підходів.
54. Педагогічна інноватика як передумова сталого розвитку суспільства.
55. Навіщо досліджувати процес навчання історії?
56. Яким чином методична наука досліджує свій предмет?
57. Вимоги до методичного дослідження (принципи дослідження).
58. Результати методичних досліджень, їх сильні та слабкі сторони.
59. Методика навчання історії в Україні в XVIII – першій половині XIX ст.
60. Методична думка в Україні в другій половині XIX ст.
61. Стан методичної науки в Україні на початку XX ст.
62. Теорія та методика навчання історії в УРСР.

63. Теорія та методика навчання історії в Європі у XX ст.: дослідження Ради Європи.
64. Рекомендації Ради Європи щодо викладання історії у XXI ст.
65. Охарактеризуйте компоненти змісту історичної освіти: 1) знання; 2) уміння й навички; 3) досвід творчої діяльності; 4) загальнолюдські та національні цінності.
66. Класифікації методів: проблеми і перспективи.
67. Прийоми навчання як форма реалізації методів навчання та творчості вчителя.
68. Види та форми навчання історії (класно-урочна форма, типи уроків).
69. Розтлумачте вимоги до підготовки уроку та оформлення плану-конспекту.
70. Методика аналізу уроку історії.
71. Охарактеризуйте інтерактивне навчання.
72. Охарактеризуйте кооперативне навчання.
73. Охарактеризуйте ігрові технології навчання історії.
74. Охарактеризуйте практичне заняття (лабораторно-практична робота).
75. Охарактеризуйте позакласну та краєзнавчу роботу з історії (екскурсії, гуртки тощо).
76. Розкрийте структуру та способи визначення історичних понять.
77. Поясніть наукові підходи до класифікації історичних понять.
78. Продемонструйте шляхи введення історичних понять у зміст освіти (індуктивний, дедуктивний та індуктивно-дедуктивний).
79. Розкрийте способи формування історичних понять (класичний; визначення-опис; визначення-перерахування; визначення-приклад; визначення-пояснення).
80. Поясніть суть дискусій навколо понять "уміння", "навичка", "компетентність", "компетенція".
81. Охарактеризуйте етапи формування умінь та набуття компетентності.
82. Алгоритми, напівалгоритми, напівевристики, евристики як засіб формування та розвитку історичної компетентності.
83. Види інструкцій (пам'яток) з опрацювання історичного матеріалу.
84. Охарактеризуйте програмоване навчання історії.
85. Наскільки правомірним є виділення історичного мислення як окремого виду мислення?
86. Охарактеризуйте змістовний і операційний блоки історичного мислення.
87. Поясніть умови розвитку історичного мислення.
88. Критичне мислення: чергова мода чи нагальна потреба?
89. Методика розвитку критичного мислення школярів.
90. Методологічна культура учнів та прищеплення цінностей.
91. Педагогічна діагностика: стан і перспективи.
92. Принципи та етапи діагностики.
93. Форми діагностичних заходів: усна, письмова, тестування.
94. Форми і критерії оцінки.
95. Методика проведення діагностичних заходів.
96. Методика розроблення й використання діагностичних матеріалів.

Навчальне видання
(українською мовою)

Терно Сергій Олександрович

ТЕОРІЯ ТА МЕТОДИКА НАВЧАННЯ ІСТОРІЇ

ПРАКТИКУМ

ДЛЯ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ БАКАЛАВРА
СПЕЦІАЛЬНОСТІ "ІСТОРІЯ ТА АРХЕОЛОГІЯ"

Рецензенти: А. А. Булда, доктор педагогічних наук, професор;
В. І. Мільчев, доктор історичних наук, професор;
Ф. Г. Турченко, доктор історичних наук, професор.

Відповідальний за випуск: Лях С. Р., завідувач кафедри історії України ЗНУ.

Коректор: С. О. Терно

Підп. до друку 27.04.2016. Формат 60×90/16. Папір офсетний.

Друк різнографічний. Обл-вид. арк. 2. Умовн. друк. арк. 2,2

Замовлення № 416. Наклад 100 прим.

Запорізький національний університет

69600, м. Запоріжжя, МСП-41
вул. Жуковського, 66

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготівників
і розповсюджувачів видавничої продукції
ДК № 2952 від 30.08.2007